

Benkő Levente

„A VESZTESEK CSAK MI, A MAGYAROK LESZÜNK...”

– Szemelvények Tulics Kálmán csendőrőrmester galíciai naplójából –

Az első világháború galíciai harctereinek és hadi eseményeinek háttér-
szágáról hagyott hátra igen érdekes és fontos adalékokat tartalmazó
naplót, *Élmények és epizódok*¹ címmel, a néhai Tulics Kálmán
kolozsvári csendőrőrmester. A Nagy Háború idején Galiciában harcoló, négy
erdélyi honvédezredet magába foglaló 38. honvéd gyaloghadosztály tábori
hadbíróságának jegyzőkönyvvezetője, Tulics Kálmán 1870. október 11-én
született Oláhláposon (Szolnok-Doboka vm.). Életét és pályáját a kolozsvári
állami levéltárban őrzött Kelemen Lajos-hagyatékban található, *Életem
regénye* című kéziratos könyvében foglalta össze.²

Édesapja, Tulics János „falusi lábbeli készítő iparos” volt, Oláhlápos
környékén az első faszegescsizma- és -cipő-készítő; édesanyja Rézler Anna
Ágnes, mindketten római katolikusok voltak. Tulics Kálmán volt a negyedik,
egyben utolsó gyermekük.³ Rójhahidán a vasgyári iskolában végezte el az 5. és
a 6. osztályt, kitűnő osztályzattal. Gimnáziumot, középiskolát nem végzett,
hiszen – mint írja – „esztergályosnak készültem, mert arra volt nagy hajlamom
és kedvem”, bekerült tehát a rójhahidai vasgyár lakatosműhelyébe inasnak.⁴
Továbbtanulásra aligha lehetett lehetősége, hiszen a szülei anyagi lehetősége
„alig állott magasabban a többi falusi földműves vagy vasgyári munkásembere-
kénél”.⁵ Ráadásul tizenhárom éves sem volt még, amikor 1883 januárjában

1 Tulics Kálmán: *Élmények és epizódok*. (Kézirat) Arhivele Naționale, Direcția Județeană Cluj. Fond Personal Kelemen Lajos, fond nr. 593, inv. nr. 968, dos. nr. 48., f. 198–397. (Állami Levéltárak Kolozs Megyei Igazgatósága, Kelemen Lajos hagyatéka, 593. sz. fond, 968. sz. leltár, 48. sz. csomó, 198–397. l.)

2 Tulics Kálmán: *Életem regénye*. (Kézirat) Arhivele Naționale, Direcția Județeană Cluj. Fond Personal Kelemen Lajos, fond nr. 593, inv. nr. 968, dos. nr. 48., f. 1–196. (Állami Levéltárak Kolozs Megyei Igazgatósága, Kelemen Lajos hagyatéka, 593. sz. fond, 968. sz. leltár, 48. sz. csomó, 1–196. l.) Tulics Kálmán 1956. október 12-én zárta le *Életem regénye* című emlékezését, és ezzel a megjegyzéssel adta át Kelemen Lajosnak: „Ezen könyvemet (...) tiszteletem és nagyrabecsülésem jeléül Kelemen Lajos tanár úrnak ajándékozom. Kolozsvár, 1958. évi május hó 19-én. Tulics Kálmán nyugdíjas.” (A továbbiakban: Tulics, 1956)

3 Tulics, 1956, 4.

4 Uo. 18.

5 Uo. 7.

elhunyt az édesapja, majd májusban az édesanyja. 1884-ben a rójahidai vasgyárból egy meggondolatlan csínytevés miatt elbocsátották, ezért elszegődött lakatosinasnak Máramarosszigetre. Nagyon nehéz körülmények között dolgozta le négy és fél éves inaskodását, szadistának és brutálisnak nevezett mestere többször bántalmazta, előfordult, hogy a verésben eszméletét is elvesztette a tizenéves gyermek.⁶

Tulics Kálmán 1889. január elsején felszabadult, és lakatossegédként dolgozott tovább 1892 októberéig.⁷ Ekkor, október 7-én bevonult katonának a kolozsvári 21. honvéd gyalogezred 4. zászlóaljába, Désre. Öt hónap múlva tizedessé léptették elő. Fémiparosként átvezényelték a budapesti fegyverzeti bizottsághoz, amelynek kötelékében a Mannlicher-puskák⁸ átalakítási munkálataiban vett részt Kassán 1894. januártól augusztusig, amikor e hónap 20-án leszerelt. 1894. augusztus 21-én belépett a csendőrségi testületbe, ahol gyorsan haladt előre; 1897 elején már altisztté (őrsvezetővé) léptették elő. A kolozsvári altiszt iskolában az egész Erdélyt magában foglaló I. számú csendőrkerületből ide vezényelt 35 tanonc közül a legjobb eredménnyel végzett.⁹

1903 novemberében sikeresen teljesítette Kolozsváron a számviteli, illetve törzsőrmesteri vizsgát. Előléptették címzetes őrmesterré, és áthelyezték Désre szárnyszámvivő helyettesnek.¹⁰ Nemsokára a csendőrkerület törzsénél, vagyis a kolozsvári hadbírószáron megüresedett egy hely, amelynek betöltésére pályázatot hirdettek. A jelentkező nyolc altiszt közül Tulics Kálmánra esett a választás, így 1909. június 15-étől kezdve elfoglalta a kolozsvári hadbírószágon első segédmunkási állását.¹¹ 1912. február elsején kinevezték csendőrtörzsőrmesterré, s így elérte a legénységi állományban a legmagasabb rangot.¹²

Az első világháború kitörésekor dr. Apáthy Jenő¹³ százados-hadbíró, a honvédugyészség vezetője volt a főnöke. Tulics ekkor a honvédugyészség lajstromvezetője volt. Ekkor már 44 éves lévén, őt nem érintette a hadba szólító behívó parancs. A csendőrök különben is a helyükön maradtak, és csak a tábori tanfolyamot végzettek vonultak be tábori-csendőri szolgálatra a már

6 Uo. 19.

7 Uo. 20.

8 Mannlicher 1895, rövidítve: M95 típusú hadipuska, nevét tervezőjéről, Ferdinand Ritter von Mannlicher (1848–1904) osztrák mérnökről kapta. Az Osztrák–Magyar Monarchia haderejének alapvető kézi fegyvere volt. 765, illetve 480 milliméteres csőhosszal is gyártották 1895 és 1918 között, tárában öt töltény fért el.

9 Tulics, 1956, 20.

10 Uo. 94.

11 Uo. 105.

12 Uo. 106.

13 A katonai bűnvádi perrendtartásról szóló törvény hatályba lépésekor, 1914. július 1-jén az V. honvédkerületi parancsnok ügyésze Kolozsváron dr. Apáthy Jenő hadbíró-százados, helyettese dr. Cseh Mihály hadbíró-főhadnagy volt.

előzőleg kijelölt helyükre. Dr. Apáthy Jenőt már korábban kijelölték a háború esetén hadra kelő 38. honvéd gyaloghadosztály hadbírósa főnökévé, amikor pedig be kellett vonulnia, megkérte Tulics Kálmánt: tartson vele a harctérre hadbírósaági jegyzőkönyvvezetőnek. „A százados urat nagyon szerettem, mert igazságos, nagy szellemi képességű és nagyon jó ember volt, s így kérését parancsnak tekintettem” – írja Tulics Kálmán. Feljegyzése szerint a – kolozsvári 21., marosvásárhelyi 22., nagyszebeni 23. és brassói 24. honvéd gyalogezredekéből álló – 38. honvéd gyaloghadosztállyal 1914. augusztus 21-én indult a galíciai harctérre.¹⁴ A 38. kolozsvári honvéd gyaloghadosztály a XII. hadtest kötelékében¹⁵ a Kövess hadseregcsoport keretében¹⁶ harcolt az északi (galíciai, oroszországi) fronton. Kötelékébe tartozott a 75. és 76. honvéd gyalogdandár, előbbihez tartozott Tulics Kálmán ezrede, vagyis a kolozsvári 21. honvéd gyalogezred, valamint a marosvásárhelyi 22. honvéd gyalogezred.¹⁷ A 76. honvéd gyalogdandárhoz tartozott a nagyszebeni 23., valamint a brassói 24. honvéd gyalogezred.¹⁸

Galíciában Tulics Kálmán mindennap feljegyezte a vele és a tábori bíróságnál történt eseményeket és más megfigyeléseit. Őt kis jegyzetkönyvecskéje telt meg „nagyon fontos, érdekes és mindenre kiterjedő feljegyzésekkel”, amelyeket 1940-ben és 1941-ben dolgozott fel és írt le¹⁹, majd 1942 nyárelőjén apró megjegyzésekkel kiegészített. A 330 oldalnyi, Élmények és epizódok címmel ellátott kézírásos kötetet a kolozsvári Iparos Egylet könyvtárának ajándékozta, majd 1942-ben még egy példányban leírta; ezt a Galíciából hazahozott képeslapok és az arcvonalban készült egyedi fényképek beillesztésével 402 oldalasra bővült kézíratos könyvet a hadtörténelmi múzeumnak szánta²⁰, végül mégsem az intézménynek, hanem Kelemen Lajosnak ajándékozta, akinek a kolozsvári állami levéltárban őrzött, fennebb jelzett hagyatékában megtalálható.²¹

14 Tulics, 1956, 107. Vö.: Körmeny Géza: M. kir. kolozsvári 21. honvéd gyalogezred. In Deseő Lajos – Ardó Gyula (szerk.): *Erdélyi ezredek a világháborúban 1914–1918*. Ardói Irodalmi és Könyvkiadó vállalat kiadása, 1941, Budapest. (A továbbiakban: Körmeny, 1941). Eszerint a kolozsvári 21. honvéd gyalogezred augusztus 18-án indult útnak a harctérre, majd Püspökladány és Körösmező érintésével augusztus 21-én megérkezett Stalislauba. (Körmeny, 1941, 89.)

15 Vitéz Doromby József – Reé László (szerk.): *A magyar gyalogság. A magyar gyalogos katona története*. Reé László Könyvkiadó- és Terjesztővállalat, Budapest, 1941. 430. (A továbbiakban: Doromby–Reé, 1941).

16 Doromby–Reé, 1941, 436.

17 Uo. 436.

18 Uo. 436.

19 Tulics, 1956, 107.

20 Uo. 108.

21 Lásd az 1. sz. jegyzetet.

Rövid szabadságát leszámítva Tulics Kálmán két évet és 55 napot szolgált a galíciai harctéren. Főnökét, a napló elkészülésekor már nyugállományban levő ezredes-hadbíró, ügyvéd dr. Apáthy Jenőt „különösen nagy tehetségű, magas műveltségű, az eseményeket gyorsan és helyesen mérlegelő, a törvényeket és [a] szabályokat alaposan tudó, nagy szónoki képességgel megáldott, szigorú és igazságos” embernek nevezi, aki „azonban a halálos ítéleteknek egyáltalában nem [volt] barátja.”²² De aki ennek ellenére, „ha enyhítő körülmények nélküli súlyos bűncselekményről volt szó, vagy ha elrettentő példára volt szükség, bizony kimondtuk – sőt, elég sokszor kimondtuk – és végrehajtottuk a halálos ítéleteket”.²³

Tulics Kálmánnak beosztásánál, és kétségtelenül koránál is fogva nem kellett bemennie a tűzvonalba, de feljegyzéseiben nem hagyja szó nélkül sem a háború szeme láttára lezajló borzalmait, sem a lövészárkokban tett látogatásainak tapasztalatait. Ellenben igen fontosak azok az adalékok, amelyeket a harctéri hadbíróság működéséről és annak ítéleteiről rögzített, és amelyekből a kihágásokat elkövető katonákkal szembeni könyörtelen megtorlástól a megbocsátásig, illetve – az egyre súlyosabbá váló embervesztésekre való tekintettel – az egyes büntetéseknek a háború utáni időkre halasztásáig a megoldások széles skálája megtalálható. Ugyanakkor leírásában az is egyértelműen nyomon követhető, amint a harctérre indulás kezdeti lelkesedése a háború iránti undorrá, a béke és a hazatérés utáni vágyakozássá alakul át.

Meg kell jegyezni, hogy miként az emlékhagyó egykori frontharcosok majdnem mindenikénél, Tulics Kálmánnál is kirajzolódik a másik félről alkotott (kettős) kép. Így mindamellett, hogy alapállásban – érthető módon – negatívumként jelenik meg nála az ellenség, azt sem mulasztja el megjegyezni, hogy például a harcból kidőlt, sebesült orosz katonákat – akiket éppúgy hazavártak, mint mindenki mást – őszintén megsajnálta. Ezzel szemben – esetenként – leírásában enyhén fogalmazva sem fest túl pozitív képet az Osztrák–Magyar Monarchia-beli szövetséges osztrák és cseh katonákról, a honvédalakulatokban szolgáló erdélyi román bajtársakról pedig legfeljebb apró megjegyzésekig elmenően rögzíti, amikor azok átszöknek az oroszokhoz.

Tulics Kálmán a háború embertelenségében elő-előbukkanó emberséget is megörökíti, amikor például leírja, hogy amikor egy három-négy éves galíciai gyermek totyogott a vonuló honvédek közé, az egyik magyar tisztiszolga könnybe lábadt szemmel vette ölébe a kicsit, mondván: őt is hazavárja a kicsi fia.

22 Tulics, 1956, 109.

23 Uo. 110.

Naplójában ugyanakkor a háború, a közelgő tűzvonal elől menekülő galíciai civil lakosság iránti szánalma is megjelenik.

Tulics Kálmánt kérelmére 1916 októberében a frontszolgálatról leszerelték. Nem térhetett vissza versenyvizsgával elnyert, háború előtti munkahelyére, a kolozsvári hadbíróóság első segédmunkási állásába, mivel az foglalt volt. Mivel az „őszirózsás forradalom” nyomán az ügyészség felbomlott, Tulics Kálmán bevonult a csendőrség kerületi parancsnokságához, majd 1918 késő őszen az I. számú csendőrkerület Kolozsvárról Szombathelyre költözött át. A parancsnokság az altisztekre bízta, hogy maradnak vagy ők is átmennek Szombathelyre. Tulics a maradás mellett döntött, itthon letette az esküt az ideiglenes prefektúrán, és benyújtotta nyugdíjaztatási kérelmét.

Eközben fűszerboltot nyitott. Több mint öt év múlva, 1925-ben Tulics nyugdíjazási kérelmét elutasították, emiatt pert indított a román állam ellen, de azt minden szinten elveszítette, így összesen tíz évig nem kapott nyugdíjt, holott addigra huszonhét év szolgálati időt tudhatott magáénak. Végül 1930-ban kapott nyugdíjt a román államtól.²⁴ Fűszerkereskedése „mind jobban és jobban lendült fel”, és a sok munkának köszönhetően anyagi helyzete folyamatosan javult; a fűszerek mellett tejkimérésre, dohány, okmánybélyeg, postaértékcikkek, denaturált szesz, felvágottak, valamint szeszes italok forgalmazására és italkimérésre is engedélyt kapott. „Igaz, én is betartottam szigorúan a törvényeket és [a] szabályokat, s megtettem kötelességemet pontosan és maradék nélkül az állammal és városommal szemben, már csak azért is, hogy mint kisebbségi magyar, példát mutassak, miként kell helytállni minden téren”²⁵ – írja. Önzetlenségére vall, hogy amikor már módosabb lett, sohasem zárkózott el a közadakozástól.²⁶ Amíg tehette, támogatta szülőfaluja, Oláhlápos római katolikus egyházközségét, ugyanakkor több társával összefogva vállalták tehetséges magyar fiatalok egyetemi tanulmányainak a költségeit.²⁷

A második bécsi döntés nyomán Kolozsvárra 1940. szeptember 11-én bevonuló honvédcsoportokat – római katolikus egyháztanácsosként – Tulics Kálmán a díszelmenyírről kísérhette figyelemmel, az eseményt élete legszebb élményeként rögzítette.²⁸ A teljesség és a rá jellemző pontosság kedvéért azonban az Erdélybe érkező anyaországi tisztviselők és hivatalnokok pökhendi, arrogáns magatartása miatti csalódottságát sem hallgatja el. Bár elismeri,

24 Uo. 129.

25 Uo. 130.

26 Uo. 193.

27 Uo. 194.

28 Uo. 131–132.

hogyan ebben az időszakban a románok által is elismert rend uralkodott Észak-Erdélyben, azt írja: „Amilyen nagy örömmel, lelkesedéssel fogadtuk a magyarokat idejövetelük [!] alkalmával, ép[er] olyan gyorsan ábrándultunk ki belőlük. Mert sajnós, nem az Erdélyből [a két világháború között] eltávozott magyarok jöttek vissza, hanem mások. Gyászmagyarok, regátiak²⁹, akik az erdélyi népleket³⁰ nem ismerték, nem is igyekeztek azt megismerni, és valamennyire hozzáidomulni és minket megismerni; szóval mint idegenek érkeztek ide, s mint olyanok távoztak el pár évi itt-tartózkodás után körünkéből. Mert akik itt voltak, legnagyobb részük rangkórságba[n] szenvedő, dölyfös, bennünket, itt visszamaradt erdélyi magyarokat lenéző, irigyek és lekicsinylők voltak. Ezért aztán nem is tudtuk megszeretni őket.”³¹

A háború legborzasztóbb napjaként jegyezte fel az 1944. június 2-i napot, amikor az amerikai légierő megbombázta Kolozsvár vasúti állomását és környékét. Egyetlen unokája, a mindössze 19 éves Kalló Gyula másodéves „keletiskolai hallgató”, karpaszományos honvéd Budapest ostrománál esett el egy bombatámadásban 1945. január 16-án. A budai Dísztéren álló Szabadság-szobor tövében temették el egyazon sírba a támadásban szintén elhunyt barátjával, Reimann Árpáddal, majd mindkettejüket exhumálták, és hazahozták a Házsongárdi temetőbe, ahol a családi sírboltban helyezték örök nyugalomra.³²

1947. április 6-án, húsvét első napján a politikai rendőrség ügyészégi felhatalmazás nélkül házkutatást tartott otthonában. Házát öt órán át feldúlták.³³ Június 9-én a rendőrség politikai osztályára hívták, ahol közölték vele, hogy internálják, és helyben le is tartóztatták, majd másnap, június 10-én, „erős fegyveres kísérettel” átvitték a szamosújvári internáló táborba, ahova leírása szerint közel ezer embert: lelkészeket, tanítókat, ügyvédeket, tanárokat, iparosokat gyűjtöttek össze. Embertelen körülmények között tartották fogva őket, majd 33 nap után, július 11-én „a bukaresti minisztérium táviratilag” tizennyolcad-magával elrendelte szabadlábra való helyezését.³⁴

A harctérre negyvenes éveinek derekán – tehát bőséges élettapasztalattal – kijutó ember higgadtságának, pontosságának és bölcsességének (is) köszönhető

29 magyarországiak

30 az erdélyi nép lelkét

31 Tulics, 1956, 162–163.

32 Uo. 134. Unokája, Kalló Gyula, valamint ifj. Reimann Árpád sírját idősebb Reimann Árpáddal kutatták fel 1945 márciusában. A kutatás, a holttestek exhumálása, hazahozatala és újratemetése körülményeit külön fejezetben foglalta össze emlékirata 134–159-ig terjedő lapjain, *Gyász és szomorúság három útja* címmel.

33 Tulics, 1956, 173.

34 Uo. 174–175.

feljegyzések a háború alig látott, kevésbé ismert arcát tárják elénk. Emlékiratának nem annyira a hadászati, mint inkább az arcvonal mögött zajló, de a háborúval nyilvánvalóan összefüggő eseményeket, történéseket bemutató részletei a fontosak, és – a fényképekkel együtt – nyilvánvalóan sok-sok újdonsággal szolgálnak.

TULICS KÁLMÁN

NAPI JEGYZETEK AZ 1914. ÉVBEN KEZDŐDŐ HADJÁRATBAN
(Részletek³⁵)

Isten segedelmével azon szándékkal indultunk el Kolozsvárról 1914. évi augusztus hó 19-én, délután 1 óra 58 perckor, a 38. honvéd gyaloghadosztály törzsével és a hozzá tartozó századdal, hogy veszélyben levő szeretett magyar hazánk védelmében vívandó harcban részt vegyünk, s ha kell, vérünket és életünket is feláldozzuk. (...)

Istenem! Ki a jövőbe látsz, Te tudod, hogy hány asszony látja utoljára az urát és a gyermekek atyjukat. De azért szívesen megyünk, örömmel és nagy lelkesedéssel, mert hazánk tekintélye veszélyben van, s ilyenkor a magyar ember tudja a kötelességét. Adja Isten, hogy ezúttal is, mint győzők térjenek vissza, s én is azok között legyek, de nem azért, mintha életemet félténém, hanem azért, hogy bátran szembenézhessek azokkal, akik elindulásunkkor a legnagyobb bizalommal kísérték ki minket. Ha pedig a sors úgy kívánja, nyugodtan halok meg drága hazámért, csak a győzelem a miénk legyen. Kérlek, oh, Ég és Föld Ura, hallgasd meg ezen szívemből eredő fohászomat! De minthogy megvert sereg térjek vissza, inkább az első golyó engem találjon. De nem lehet, nem hiszem, hogy ilyen lelkes csapatokkal csatát veszthessünk. Csak győzni és végül is győzni kell nekünk, mert igaz ügyünk mellett van a Magyarok Istene.

Amilyen volt az elindulás, olyan volt az utunk is, lelkes honleányoktól és polgároktól állomásról állomásra virágot és buzdító szavakat kaptunk. És a hadba induló tisztetek, altisztetek és legénység telve vannak önbizalommal, hogy nekünk csak győzni lehet. Bárcsak ez a bizalom valóra válna.

Egész nap és minden állomáson ilyen lelkes fogadtatásban volt részünk.

1914. évi augusztus hó 20-án. Utazás

(...) A fogadtatás e napon is, az egész vonalon lelkes volt, minden vasúti állomáson hozták a virágot, gyümölcsöt, cigarettát stb.

35 Sajtó alá rendezte, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta: Benkő Levente.

Külön említésre méltó Királyháza, itt a vasúti állomáson cigányzenével fogadtak, s minthogy vonatunk e helyen több órát vesztegelt, ez idő alatt a legénység, sőt a tiszt urak is, az ünneplőbe öltözött leányokkal tánca kerekedtek, és úgy járták a csárdást, hogy öröm volt nézni.

Minthogy a sebes paripán nyargaló idő gyorsabban röpült, mint a táncoló párok, és minden kezdetnek – még ha tánc is az – egyszer vége kell legyen, ezúttal is megszólalt az indulást jelző kürt, mire a táncoló párok örökre elváltak egymástól, mi pedig felszállottunk vonatunkra, mely máris indult. A lent maradt nők – többen is – könnyes szemmel néztek utánunk...

Örökké emlékezetes lesz nekem azon jelenet is, amely Técsőn az állomáson lejátszódott. Ugyanis, itt is virággal, gyümölcscsel és cigarettával kínálva fogadtak. A színmagyar község népe ünneplőbe öltözve, úgyszólván tombolt lelkesedésében, s ekkor történt, hogy egy idősebb magyar parasztasszony a lelkesedő tömeg elé lépett, és két kezét az égnek emelve következőképp fohászzkodott, miközben mindenki csendesen maradt: „Áldjon meg benneteket a jó Isten, kísérje szerencse lépéseteket és fegyvereket, hogy egészségesen térjete vissza s leborulhassak előttetek, mint *a haza megmentőihöz!* Most pedig menjetek Isten hírével!” Aztán kezeit lebecsátva sírva fakadt, s tiszta kötényével ugyancsak törülgette szemeit. Bizony, sokunknak csalt ki könnyet szeméből ez a magyar nép szellemét híven visszatükröző esemény. (...)

1914. évi augusztus hó 21-én. Utazás

Reggel, arra ébredtem fel a kemény padon történő alvásomból, hogy Drága Magyar Hazánk határát már elhagytuk. Idegen tájak, népek környezetébe jutottunk. Még a levegő is más errefelé. Feltűnő volt, hogy itt már nem lelkesedtek a népek érkezésünknek, hanem néma csendben, észrevehető gúnyos tekintettel fogadtak. Nem is értem, miért kell a magyar honvédnek és csendőrnek Magyarország határán túl menni, miért kell folyjon a magyar katona vére Galíciáért, egy olyan országrészért, melynek lakossága ellenszenvesen fogad bennünket.

További utunkban mégis történt egy melegebb fogadtatás, és pedig Bratkowcze vasúti állomásán, mely helység jól bent van Galíciában, itt „Éljen a magyar” felírású diadalkapu-forma volt felállítva, és egypár lézengő rongyos ember „éljen”, „vivát” és „hoch³⁶” kiáltást hallatott. De mi volt ez a magyarországi fogadtatáshoz képest? Ám azért ezen csekélyke figyelem is jólesett. (...)

1914. évi augusztus hó 22-én. Stanislau

Reggel 8 órakor indultunk el Stanislauból, Haliczra voltunk menedők. (...)

Feljegyzésre találok érdekesnek azon körülményt, hogy Stanislauból Haliczra történt utazásunk közben a Magyarországon tapasztalt lelkesedés helyett néma csönd, sok helyen gúnyos tekintet és a nép arcáról ellenséges érzület volt leolvasható. Már előre látom, hogy már most ellenségek közé jutottunk. Pedig ez még csak Ausztria egy része, mi lesz majd Oroszországban? E nép között nagy elővigyázatra lesz szükségünk. (...)

1914. évi augusztus hó 24-én. Halicz és Meducha

(...) Se ágyú, se puskalövést nem hallottam, de a háború borzalmai kezdenek megmutatkozni, ugyanis mai napon sűrűn találkoztunk szekerekkel, melyeken menekülnek az emberek a háború elől, különösen a zsidók vannak nagy számban a menekülők között, de vannak németek és lengyelek is, csak rutént nem látni. A szekereken van az egész holmijok, amit hirtelen össze tudtak szedni. Sok szekér után egy kis tehénke is van kötve, aztán velük tartott a kutya is és némely szekéren a macska, másikon pár majorság, szóval az elemelhető gazdaság. Borzasztó látvány volt. A kocsik mellett férfi alig van, az is elhagyott; hanem annál több a kétségbeesett asszony és gyermek. Egy sorban 26 ilyen kocsit olvastam meg. De sok ilyen számalomra méltó csoportot találtunk. (...)

1914. évi augusztus hó 27-én. Stanislau

E napon értesültem azon szomorú és lesújtó hírről, hogy a 21-, 22-, 23- és 24-ik honvéd gyalogezredek³⁷, Podhajce, Monasterzyska és Bolsowce környékén megsemmisítő vereséget szenvedtek (...).

A városban járva arról is értesültem, hogy az előző napokban lefolyt harcokban megsebesült legénységet az éj folyamán beszállították a stanislaui kórházba. Odasiettem. Ahol nemcsak a kórház épülete, hanem a kórház kertje és udvara is tele volt sebesültekkel. Itt találkoztam a Batiz fiúval is, aki szintén meg volt könnyebben sebesülve, továbbá Kimpián őrmesterrel is, kinek egy ágyú-srapnel³⁸ bal kezének három ujját leszakította. Nem tudtam hová lenni megilletődésemben. Csak a szemem megtelt

37 A kolozsvári 21., a marosvásárhelyi 22., a nagyszebeni 23. és a brassói 24. honvéd gyalogezredek.

38 Az első világháború, de főleg az azt megelőző évtizedek egyik fő lövedéktípusa. Robbanáskor a lövedéktestben elhelyezett töltelékgyölyök nagy területen szétszóródva fejtették ki pusztító hatásukat. A nyíltan elhelyezkedő előerő ellen volt igen hatásos.

könnyel, amikor azt a sok-sok sebesültet megláttam. Volt olyan, akinek keze, a másíknak lába hiányzott. Sokaknak a feje úgy be volt pólyázva, hogy csak a szemei látszóttak. És nagy nyögés, hörgés és jajgatás között várták a máramaroszigeti kórházba való szállításukat. Rettenetes volt azt a sok szenvedő embert látni. (...)

1914. évi szeptember hó 10-én. Wroblowice és Terszakow

Reggel 6 órakor indultunk el Wroblowicéről, s iszonyú ágyútüzelés mellett utaztunk tovább, miközben a tegnap tűzben látott községek mellett vezetett el utunk. A felperzselt községből a népek mind kúnt vannak a mezőn, kimenekültek az ágyúk gyújtóbombáitól felgyújtott községből. Sok gyermek és síró nő van itt teljesen hajlék nélkül, a szabad ég alatt. Rettenetes és iszonyú kép, amint az egész falu népe a még mindig füstölgő és romhalmazban levő épületektől távolabb, marhájával, baromfi[j]ával és a hirtelen összeszedett holmijával a szabadban tanyáz, és a kuttyák vonítva, ide-oda futkosva nem kapják helyüket. Csak öreg férfiak vannak jelen, mert a fiatalabbja oda van a háborúban. De akik itt vannak, folyton jajgatnak és sírnak. Arcukról a fájdalom és [a] kétségbeesés volt leolvasható. Ezt a szörnyűséget [leírni] gyenge az én tollam, de aki látja, annak elszorul a szíve. (...)

1914. évi szeptember hó 11-én. Horozanna-Wielka

Reggel kimentem a napok előtti harcok színhelyére. Borzalmas dolgokat láttam itt. Soha sem képzeltem el ilyen rettenetes képet. A mintegy 2-3 kilométer hosszú, 1 kilométer széles területen, s az ágyúk lövedékei által összevissza szántott és kilyukasztott réten, elszórtan, learatott kékék módjára fekszenek a halott oroszok, egyiknek a feje, másíknak a karja ellőve hiányzik. Egy másík orosz derékban kettészakasztva fekszik, melyet egy ágyúlövedék szakíthatott kettébe. A patakként elfolyt vér megaludva, már terjeszti orrfacsaró illatát. A lovak szintén elszórva, megdögölve, felpuffadva fekszenek szerteszét. Különösen szörnyű látvány volt egy ágyúba befogott 4 ló és emberei, mind elpusztulva. Ezeket az indulás pillanatában érte egy telitalálat. Ott maradt az oroszok sok ágyúja és lőszerkocsija, sok-sok lőszerrel, mert a biztos halál torkából gyorsan vissza kellett vonulniok. Eldobott fegyverek és vértócsák jelzik lépten-nyomon a helyeket, ahol két napig élet-halál harc folyt. Ez egy vérrel sűrűn öntözött mező, melyet a maga borzalmasságában nem lehet leírni, csak látni kell,

de aki látta, azt soha se felejtethi el. Hát még, aki benne részt vett, elképzelni is borzasztó. (...)

Amint trénnünk itt állott, kimentem az előttünk mintegy kilométernyire levő, előbbi napokon lefolyt gyalogsági harcok színhelyére, ahonnan az oroszok vissza lettek verve. Itt is sok-sok halott – orosz és honvéd – fekszik eltorzult arccal; az egyik még most is görcsösen szorongatja puskáját, a másik a fűbe markolva halt meg. (...) Ezen helytől mintegy 2-300 lépésnyire van egy tanya, nagy csűrrel, ide hozták az oroszok a súlyos sebesülteket, de aztán azokat is hátrahagyni voltak kénytelenek, és menekültek. Van itt is sok halott, akik már hullaszagot terjesztenek. Most már el lehet képzelni azt a borzalmas helyzetet, amikor a súlyosan és magukkal tehetetlen sebesültek a már feloszlásnak induló és undorító bűzt terjesztő halottak között, kínos fájdalomukban jajgatva és nyögve fekusznak minden segély vagy támasz nélkül. Jelzem, hogy ezeket a szerencsétleneket az orosz vereskereszt hagyta hátra, nem érkeztek elszállítani őket, s a mi vereskereszteseink még nem érkeztek ide. Valamennyi súlyos sebesült orosz volt. Ellenség. De most már csak nyomorult, szenvedő ember, kiket otthon, valahol nagy Oroszországban, éppoly epedve várnak haza, amint bennünket is a mieink. Én nagyon sajnáltam őket, épp azért szomorodott szívvel távoztam el a nyomorúság és szenvedés e példátlan tanyájáról. (...)

1914. évi november hó 22-én. Nagyberezna és Kisberezna

Reggel 7 órakor engem is kirendeltek Kisbereznára, ahol a 12 bécsi landsturmon³⁹ a lövés általi halálbüntetést végre kellett hajtani. (...) Roppant el voltak keseredve. Érthető, hisz haláluk órája közeledik. Egypáran ártatlanságukat hangoztatták. Én, aki az ilyesmikben tamás vagyok, mégis elhittem nekik. De ki tehet arról, hogy a sorshúzás őket huszadiknak jelölte ki. Valamennyien bécsiek voltak, neveik a következő[k]: Toifl Henrik, Kühnel Leopold, Winternicz Max, Pierbauer Franz, Gold Leopold, Kohn Oszkár, Guber Ignác, Teichmann József, Gatter Adolf, Grün József, Kautbl Henrik és Bros József. Valamennyi családapa, 2-5 gyermekkel bírók. Csakhamar kiérkezett Apáthy százados-hadbíró az autón és a környékről ide rendelt csapatok, melyeknek szeme láttára volt megtörténendő a lövés általi halálos ítélet végrehajtása. Az egyik delikvens nekem – ki a törzsfoglárt helyettesítettem – azon óhaját fejezte ki, hogy halála előtt papot szeretne, kinek meggyónni és áldozni akar. Ezen kívánságát Apáthy százados úrnak jelentettem, ki megbízott, hogy hívjak

39 Népfelkelő gyalogos – németül.

papot. Azonnal siettem a paphoz, de az – éppen vasárnap lévén – ekkor a templomban isteni tiszteletet tartott. Odamentem, s miután az ügy felette sürgős volt, a noteszből kitépett lapra [a] következőket írtam: „Főtisztelendő úr! Tizenkét halálra ítélt emberből az egyik utolsó órájában főtisztelendőségedet óhajtja. Lelki vigaszra vár. Ennek érdekében kérem a község végére minél előbb kijönni, mert az ítéletet azonnal végre akarjuk hajtani. Tisztelettel, Tulics törzsőrmester.” Ezen írást az oltárhoz lépve elébe tettem. Az öreg, szemüveges, tiszta fehér hajú pap felvette onnan és elolvasta, mikor is kezeit összecsapva az oltártól lelépve hozzám fordult s kérdezősködött, hogy a szerencsétlenek mit vétettek? Válaszom után mondotta, hogy a szertartást azonnal befejezi és jön. Mondanom sem kell, hogy a zsúfolt templomi hívek szeme mindnek rám meredt e szokatlan látványra. Csakhamar jött velem az öreg pap, amikor megalakult a végrehajtási négyszög s az egyik elítélt már bent volt a négyszögben. Megható és soha el nem felejthető jelenet következett ekkor. Éspedig a kivégzendő Toifl térden állva, összekulcsolt kezekkel könyörgött kegyelemért. Sírva, hangosan, a következően: Ich bitte Sie schön, Herr Exzellenz, ich bitte Sie schön, Herr Hauptmann, ich habe drei schöne Mädel, erbarmen, begnadigen Sie mir. Ich bitte Sie sehr schön! Magyarul lefordítva így: Kérem szépen, kegyelmes úr, kérem szépen, százados úr, van nekem három szép leányom, kegyelmet kérek szépen. A kegyelem azonban még késett. Letérdeltem, bekötöttem szemeit, miközben a négyszög hátul csendesesen szétnyílt, s a kirendelt 6 honvéd töltött fegyverrel zaj nélkül előlépett. A delikvens összekulcsolt kezekkel, bekötött szemekkel, hangosan imádkozott: Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben, szenteltessék meg a Te neved, jöjjön el a Te országod és legyen meg a Te akaratod... Mikor az ima e részéhez ért, ekkor robogott egy autó, benne Braun vezérkari századossal, ki kegyelmet hozott az elítélteknek. Amikor Apáthy százados úr levette az elítélt szeméről a kendőt és tudomására hozta, hogy kegyelmet kaptak, térden állva csúszott [a] százados úrhoz, ruháját csókolgatta, sírt, zokogott, a földre vetette magát, s mintegy 10 percig se tudott magához térni. Nagyon-nagyon megható és szomorú látvány volt.

Kegyelmet kaptak tehát mindnyájan. Én mint katona nem kegyelmeztem volna meg nekik, mert kimondhatatlanul gyáván viselkedtek. A ropant fáradtsággal és költséggel készített fedezékeket minden ellenállás nélkül otthagytva elszaladtak, rengeteg anyagi, de még több erkölcsi kárt okozva hadseregünknek. De mint ember – úgy lehet – én is megkegyelmeztem volna, mert különben harmincnégy gyermek maradt volna árván,

apa nélkül. Figyelembe jöhetett még az is, hogy nem voltak sorkatonák, hanem öreg, munkában megviselt népfölkelők. Valószínűleg Karg kegyelmes úr is ezekre volt tekintettel, és az emberi szívére hallgatott, mikor nekik megkegyelmezett. (...)

1915. évi január hó 3-án. Olszowa

(...) Háborúban a hadbíró nagy tekintély, hiszen élet és halál fölött ítélkezik. Sokszor rajta függ, hogy valaki életben hagyassék vagy meghaljon. Ezért mindenki fél tőle. Különösen az én főnököm, dr. Apáthy Jenő százados-hadbíró volt félelmetes egyéniség, bár a szíve olyan volt, mint az arany, a halálos ítéleteknek egyáltalán nem volt barátja.

Egyszer a tábori csendőrök egy huszárt vezettek elébe, ki szénát lopott a lovának.

Ezért háborúban, tekintve, hogy a lopásra rögtönítélő eljárás volt kihirdetve, halál jár.

- Miért nyúltál a gazda szénájához? – kérdi a bíró.
- Azért, mert a lovam éhes volt, s nekünk megparancsolta a kapitány úr, hogy a lovaknak éhezni nem szabad, ha a föld alól is kerül ki a széna meg a zab, de lenni kell.
- Tudod-e, hogy ezért halál jár! – mondá tovább a hadbíró.
- Tudom – felelte a huszár.
- Hát, akkor, hogy mertél mégis lopni, hátha most agyonlövetlek, mondá a hadbíró.

- Százados úrnak jelentem alázatosan, én a haláltól nem félek, hiszen én vagyok az első, aki naponta hírszerző járőrszolgálatra jelentkezek, s ily alkalommal a halállal százszor is szembenézek. Nekem ugyan mindegy, ha muszkagolyó vagy a mi golyónk járná át magyar szívemet, mert én az életemmel már leszámoltam. Azt azonban mégis szégyel[lem], ha a hadbíroság szénalopásért lövetne agyon. Aztán én csak a kapitány uram parancsát teljesítettem, amikor a szénához nyúltam, mert a huszárnak a lova annyi, mint az élete, ló nélkül nem huszár a huszár. Volna csak a százados-hadbíró úr lovas, akkor megértené, hogy a lónak ennivalót muszáj szerezni, ha az ég leszakad is, és ha azért halál jár is.

Így beszélt a huszár egy hadbírónak, s ehhez s így beszélni igazán bátorság kell.

A hadbírónak is, úgy látszik, imponált a huszár elszánt és bátor beszéde, kissé gondolkozott, majd így intézte el az ügyet:

- Lopni még szénát sem szabad, ilyet máskor ne tegyél! Most ez egyszer a bűnöd meg van bocsátva. Lelépni! (...)

1915. évi január hó 8-án. Olszowa

Ma délután lettek megmotosva a csehek. Ugyanis a cseh csapatok mostanában mind megadják magukat. Egyszerűen átsétálnak tiszttestől az oroszokhoz; állítólag az orosz hadvezetőség felhívására adják meg magukat.⁴⁰ Tehát mintegy 800 csehet kivontak a frontról, és megmotosztuk őket, mert egy ilyen orosz felhívást szerettünk volna kézre keríteni. Sajnos nem sikerült.

Tehát a csehek is hűtlenek lettek hazájukhoz. Ausztria nem számíthat rájuk, mert nemhogy hasznára volnának hadseregünknek, sőt egyenesen kárára dolgoznak, veszélyeztetve a hűséges magyar csapatok állásait is. Megint - mint annyi sokszor - bebizonyosodott, hogy a háborúban a magyar az, ki a királyhoz és [a] trónhoz minden körülmények között hú marad és megállja helyét. (...)

1915. évi február hó 23-án. Munkács és Szolyvahársfalva

Reggeli vonattal utaztunk tovább, és délbe[n] értünk a szolyvahársfalvi vasúti állomásra. Itt megdöbbenő eseményről értesültem.

Ugyanis ezen a helyen, folyó hó 20-án borzalmas vasúti katasztrófa történt, egy olyan nagy vasúti szerencsétlenség, amilyen eddig még sohasem volt Magyarországon. (...)

Egy 55 vasúti kocsiból álló és katonákat, mégpedig a legvitézebb és legbátrabb 24-es honvéd gyalogezredbeli székely fiúkból sorozott honvédeket szállító vonat indult el a szolyvahársfalvi vasúti állomásból Volocz felé. A vonat elindító hivatalnok szabályellenesen úgy intézkedett, hogy a vonat vontatására alkalmazott mindkét mozdony elől legyen, nem pedig úgy, hogy ezen emelkedő pályán szabályként megkövetelt rendelkezés szerint, a második mozdony hátulról tolja a szerelvényt.

Ezen intézkedést különben azért tette így, hogy a vonat leghátulján levő 4, benzin- és petróleum tartány⁴¹ [kocsik] ne essenek közvetlen[ül] a toló mozdony elé. Persze, az ily irányban tett intézkedése szabálytalan volt,

40 A Nagy Háború kitörésekor a cári Oroszország területén élő csehek nemzeti alapon szerveződve csatlakoztak az orosz seregekhez az Osztrák–Magyar Monarchia elleni harcban. Ehhez a cseh csapathoz csatlakoztak a háború alatt a Monarchia oldalán harcolni nem akaró, annak hadseregéből megszökött cseh és szlovák katonák. Az így létrejött oroszországi cseh légió volt a majdani független cseh(szlovák) hadsereg megalakulásának kiindulópontja.

41 tartály

amennyiben a négy tartányt a vonat közepébe kellett volna beállítania. De mindenesetre az egyik mozdony a vonat hátulján lett volna alkalmazandó.

Tehát elindult a vonat, elől a két mozdonnyal, utána a zárt kocsik tele katonákkal és leghátul a négy, benzin[ne], illetve a petróleum[mal] telt tartányokkal. A vonat innen 15%-os emelkedéssel halad[t] Volocz felé. Alig haladt a vonat 5-6 kilométert, az egyik mozdony felmondta a szolgálatot. Megálltak és a mozdonyt üzemképessé javították. Mikor azonban a vonat el akart indulni s rántott egyet a szerelvényen, a vonat kettészakadt, s 31 kocsi, saját súlyától hajtva, elindult hátrafelé. Előbb lassan, de a nagy lejtőn csakhamar őrületes sebességgel szaladt lefelé. Még most is meg lehetett volna állítani a lefelé rohanó kocsikat, mert a zárfékező egy dupla fékkel bíró kocsin volt, de a fékező, nem tudni mi okból – talán elaludt vagy ijedt[tségtől] megzavarodva – egyáltalán nem fékezett, s így az iszonyatos sebességgel visszafelé szaladó 31 kocsi, elől 4, benzin[-], illetve petróleum tartánnyal, beleszaladt egy, a Szolyvahársfa[lva] vasúti állomásra éppen akkor megérkező személyvonatba, illetve annak mozdonyába. Az összeütközés pillanatában a lerohanó kocsik felszaladtak a mozdonyra, s összevissza törtek, de ugyanakkor felrobbantak a tartányok, s azoknak tartalma ráfröccsent az összetört kocsikra és rögtön lángba borultak. Rettenetes még elképzelni is azt a helyzetet, melyben a 24-es honvédeinknek része volt. Bezárva egy összetört marhaszállító vasúti kocsi, amely petróleummal áztatva ég, és a szabadulás legkisebb reménye nélkül várni a borzasztó tűzhalált. Borzasztó még rágondolni is!

A szomorú eredmény 100-nál több halott, és akik megmaradtak, mindannyian súlyos égési sebekkel sebesültek. (...)

Jellemző a mostani háborús állapotokra, hogy [a] budapesti napilapok erről a borzasztó és sok emberáldozattal járó vasúti szerencsétlenségről egy betűt sem írtak. (...)

1915. évi április hó 5-én. Wysocko-Wisna

(...) Szinte elfelejtettem feljegyezni azt a megható és különös eseményt, mely húsvét első napján történt a 21[-es] és [a] 304-es honvéd gyalogezredbeli⁴² román ajkú legénység és az oroszok között. Egy jelen volt szemtanú elbeszélése alapján írom le az esetet.

Ugyanis a saját és az orosz rajvonalak helyenként 200–400 lépésnyire vannak egymástól. Húsvét vasárnapján csend volt az egész vonalon. Nem

42 A 304. honvéd gyalogezredet 1915 áprilisában olvastották be a 21. kolozsvári honvéd gyalogezredbe. L. Doromby-Reé, 1941, 442.

tüzelt egyik fél sem. Szép napos időjárás volt. Egyszer csak az oroszok kezdenek kiülni a lövészárkok tetejére, a mieink ezt látva, ugyanezt tették. Majd átkiáltottak egymáshoz, hogy a nagy ünnepekre való tekintettel, ma ne tüzeljenek egymásra, szóval egymás közt egynapos csendes békét kötöttek. S miután megegyeztek ebben, az oroszok átjöttek a mi rajvonallunkig, s ott egymással kezelve beszélgettek, értekeztek, már ahogy tudtak, voltak bes[s]zarábiai románok is közöttük, megkínálták őket rummal, majd a mieink is átmentek az oroszok rajvonallába, és viszonzásul ők is megkínálták, amijök volt, honvédeinket. Sajnos, nem tudták ezt a békés állapotot egész nap élvezni, mert a rajvonall háta mögött volt német tüzéség észrevette a nagy barátkozást, és odatüzelt, alig tudtak ki-ki a maga rajvonallába visszatérni. S pár perc múlva megnyitották kölcsönösen a tüzet, s lövöldözni kezdtek egymásra. A rövid kis békét hosszas ellenségeskedés váltotta fel. (...)

1915. évi április hó 13-án. Útban

Szállásunkból, azon indoklással, hogy abban Szkaland tréncapitánynak irodát kell berendezni, kizavartak. Kerestem egy másikat. Vásároltam fát, befűt[te]ttem s amikor elég barátságossá vált, bejött egy osztrák Landsturm főhadnagy, egy hadnagy és két kadét, és a befűtött szobánkat tisztí szállításnak lefoglalták, felszólítva minket, hogy azonnal távozzunk el. Bezzeg, ha fűtetlen lett volna és világosság nem lett volna benne, akkor dehogyis kellett volna, de így bizony kizavartak, sőt a saját pénzemen beszerzett fát és gyertyát sem engedték elvinni. Így vagyunk mi, magyarok az osztrákkal szemben mindenben, mi dolgozunk, szerzünk és áldozunk, s az eredmény az övék. Azt hiszem úgy járu[n]k a háborúval is, az osztrák valamennyi gyáva-kutya módjára nem csinál egyebet, csak fut, és ahol teheti, foglyul adja magát, pl. a csehek és a landsturmok stb. A magyar pedig harcol becsületesen. Jelenleg is Ausztria egyik tartományáért hullatja a vérét, a végén az osztrák fogja besöpörni gyümölcsét. Hogy pusztulna el a föld színéről, mert azt érdemli meg! (...)

1915. évi április hó 15-én. Wysocko-Wisna

(...) Délelőtt folyt le Visocsánszki József itteni lakos, volt bírós bűnpe-renek főtárgyalása. Minthogy kémkedési bűne minden kétséget kizáró módon beigazolást nyert, kötél általi halálra ítéltetett. (...)

1915. évi április hó 16-án. Wysocko-Wisna

Ma délelőtt 10 órakor Visocsánszki József felakasztatott. Egy árulóval kevesebb van. Pedig de sok van belőle!

Az aktusról felvett alábbi fénykép tanúskodik:

Az elítélt, mielőtt felhúztattam, engedélyt kért és kapott, hogy az összegyűlt néphez beszédet intézzon, melyben intette a népet, hogy nagyon vigyázzanak magukra, mert háború van, amikor az emberélet keveset ér, nehogy az ő sorsára jussanak, mert ő sem számolt arra, hogy cselekedete ily súlyosan bírálják el. Tehát az ő szomorú esetéből mindnyájan tanulhatnak.

Aztán, hogy beszédét befejezte, a keresztvetést szóval elmondotta, abban a pillanatban, intésemre a lába alatt volt konzerves ládát elhúzták, és a fa ágán függve maradt. Meskó ezredorvos úr 8 perc múlva a beállott halált megállapította. (...)

1915. évi április hó 22-én. Wysocko-Wisna

Éjjel 1 órakor rettenetes nagy ágyútüzelésre ébredtünk fel. Úgy látszik, mégiscsak megkezdődött a támadás.

Reggel már hallottam az eredményt, 100-nál több halott, 400-nál több sebesült a mieink részéről és az Oblástya fontos hadászati pontnak az elfoglalása. Ennyi veszteség azért, mert e helyről a 21[-ik] és [a] 23-ik

honvédezred román nemzetiségű honvédjei e hó 9[én] és 10-én átszöktek az oroszokhoz, szám szerint 1100, azaz ezeregyszázan. Hogy pusztulnának ott Oroszországban, ahová annyira kíváncsoztak! Különben erről még számot is kell adniok [a] háború után! (...)

1915. évi május hó 1-én. Wysocko-Wisna

(...) Oh, te szép május elseje! Itt kellett megérnünk, ebben a ronda országban, és a békének még csak az árnyéka sem vetődik előre. Könyörgünk Hozzád, Magyarok Istene! Ki oly hatalmas vagy, parancsolj egy békegondolatot a nemzetek sorsát irányító szívekbe, mert ha a háború sokáig tart, mi, magyarok fogjuk leginkább megsínyleni és megérezni, mert a csehek, ezek az áruló gazemberek és esküszegő nációk, továbbá az osztrákok és rutének, kevés kivétellel mind gyáva népek, mindjárt az ellenséghez futnak, átpártolnak mihelyt arra alkalmuk nyílik, míg a magyar, az állja a helyét és pusztul-pusztul és fogy, kevesbedik. Ezért félek a hosszú háborútól, mert a vesztesek csak mi, a magyarok leszünk, mert a véreink a hosszú harcok alatt elhullanak, s végül teljesen legyengülve kerülünk ki a hosszú nyúló háborúból, akár megnyerjük, akár megvesztjük azt. (...)

1915. évi május hó 15-én. Jasionka-Masiowa és utazás

(...) Délután 6 órakor értünk Boryslaw városba. Szombat lévén az ünneplő zsidóság oly lelkesedéssel fogadott, hogy a háború elején a Galíciába való utazásunk⁴³ közben, magyarországi fogadtatásunk jutott eszembe. Minden arcon az öröm és [a] boldogság sugárzott, éljeneztek és a legnagyobb ovácioba[n] részesítettek bennünket.

A tréniük a kis város főterén állott meg. És ekkor jöttek a zsidók és szállásaikat ajánlották fel, s az volt a boldog, aki egy-két vendéget fogadhatott. Itt még háború előtti időkre emlékeztető élelmiszerbőség volt. Sört, bort és mindenféle szeszes italokat árusítottak. Volt fehér kenyér, kalács és kifli s mindenféle cukrászsütemények az üzletekben. (...)

A vendéglőben voltak németek – ezek a derék és vitéz nemzetbeli bajtársak –, voltak magyarok és osztrák katonák, de túlnyomóan polgári egyének. Ide jött be a 21. honvéd gyalogezred zenekara és zenélni kezdett. A németek elhúzták a „Wacht am Rheint”⁴⁴, mire mindnyájan felállot-

43 A galíciai harcra indulásról van szó.

44 Az őrség a Rajnánál – németül. Politikai színezetű, 1854 után népszerűvé vált német dal, 1871-től a Német Császárság nem hivatalos himnusza. Szövegét 1840-ben Max Schneckenburger írta.

tunk. Majd én elhúztam a zenészekkel az „Isten, áldd meg a magyart” himnuszunkat. Erre is mindnyájan felállottunk. De ami azután történt, talán jobb volna elhallgatni és le nem írni. Ugyanis, amikor a himnuszt befejezték és a mennyezetet majdnem felemelő „éljen” és „hoch” kiáltások elhangzottak, egy polgári egyén a Gotterhaltet⁴⁵ húzatta el, mikoris a többi jelenlévőkkel együtt én is felállottam. Tehát felállva hallgattam ezt a hóhér nótát én, aki ezt a szomorú emlékezetű indulót jobban gyűlölöm a muszkánál. De meg kellett tegyem, nem akartam ünneprontó lenni, és a polgárok elkeseredését nem akartam egy „Abzug!”, „Le vele!” kiáltással rontani. Gondolatban azonban megtettem. Persze a polgári lakosság azt hitte, hogy ezzel az osztrák himnusszal nekünk kedveskedik. No, szép kedveskedés! S minthogy tartottam tőle, hogy még egyszer fognak vele kedveskedni, nem vártam ezt be, hanem fizettem és elléptem onnan. Aztán mi, magyarok egy kávéházba mentünk, ahová a zene is követett. Itt borozgattunk és húztunk a bús és csendes nótákat éjjel 12 óráig. (...)

1915. évi május hó 28-án. Gasendorf

Korán reggel kimentem arra a helyre, ahol napokkal azelőtt folyt a harc, rémesebbnél rémesebb látvány kerül az ember szemé elé.

A német gárdaezredből mintegy 30-40 halott feküdt elszórtan a földön. Láttam egy német katonát, akit ásás közben ért a golyó, fejlődése volt, a kezében fogta az ásót, beszúrva a földbe, és ő guggoló helyzetben, előreesve halt meg. Egy másik német katona hullája mellett egy asszonyt és egy kisleányt ábrázoló fénykép volt, lehet, hogy nem halt meg azonnal a nyakán keresztülment golyótól, s volt még ereje a felesége s gyermeke fényképét elővenni, s így halt meg szerettei nézése közben. Szegény árvák, ezek is hiába várják haza kenyérkeresőjüket. Ugyanitt láttam egy gránát által előidézett, illetve feltűrt tölcsért – azt hiszem, hogy a mi 30 és feles mozsárágyú lövedékünkötől eredhetett, ahol a földhalmaz alól egy orosznak csak a csizmája hegye látszott ki, a test többi része be volt temetve. S hányan lehettek alatta?! Borzalmas ezt látni, amikor ledőlт kévék módjára feküdtek a halottak szerteséjjel, némelyik felpuffadva, megüvegesedett szemekkel. Az egyik szakaszon a gyújtóbombák felgyújtották a száraz avart, s a tűz a földön tovább terjedt, s a halottak, németek és honvédek, össze voltak égve. Még az volt a szerencsésebb ebben a borzasztó

45 A volt osztrák császári himnusz a 19. század elejétől az Osztrák–Magyar Monarchia megszűntéig, 1918-ig. Címét a kezdőszavaiból – Gott erhalte, magyarul: Óvja Isten, tartsa Isten – kapta. Első szövegváltozatát Lorenz Leopold Haschka (1749–1827) írta 1791-ben, zenéjét Joseph Haydn szerezte.

helyzetben, aki halálosan sebesült meg. De elgondolni is rettenetes, hogy lehettek súlyosan és magukkal tehetetlen sebesültek, akik[nek a] súlyos sebesülés mellett a még kínosabb tűzhalált is [el] kellett szenvedniök. Láttam egy hanyatt fekvő német katona hulláját, akinek cafatokban lógott az elégett hús testéről, s ruhájának csak a földdel közvetlenül érintkező része maradt meg, a többi elégett. A legborzasztóbb azon négy honvéd hullája volt, ezek arccal feküdtek a földre, s amikor felemeltem kissé, hogy megnézzem arcukat, száz és száz pondró hemzsegett rajta, melyek a húst majdnem csontig leették volt. Ezt a szavakkal ki nem fejezhető rettenetes képet kellene a háború előidézőinek látniuk, tudom, elmenne kedvük a háborútól. Nagyon lehangoltan és irtózással jöttem el erről a szomorú látványú helyről. (...)

1915. évi június hó 1-én. Gasendorf és Brigidán

(...) Dél volt már, amikor Brigidán községbe értünk. Itt is nagy harcok nyomai láthatók. Sok ártatlan községbeli lakost, köztük idősebb férfiakat, nőket és gyermekeket találtak el az oroszok golyói, kik részint meghaltak, részint súlyosan, mások pedig könnyebben megsebesültek. A község egy része különben leégett, mert egy gyújtóbomba becsapott egy házba és felgyújtotta, és nem volt, aki a tűz továbbterjedését megakadályozta volna, vagy oltotta volna. E községet különben ide telepített németek lakják, s mint ilyeneket, az oroszok nem kímélték. Amint keresztülmentem az egyik utcán, láttam egy udvarban egy asszonyt, mellette sorban hat gyermeket meghalva. Ezek az ártatlanok is a borzalmas háború áldozatai voltak. Amint tudakozódásomra a falusiak elbeszéltek, a szerencsétlenség úgy történt meg, hogy a meghalt asszony kis gyermekével és két testvérének öt gyermekével az esőként hullott ágyúgolyózápór elől egy verembe menekült, ahová becsapott egy gránát, és mindnyájukat betemetve megölte. Csak napok múlva akadtak rájuk. Ezeknek a családoknak férfi[j]ai valamennyien oda vannak a háborúban... Így pusztulnak el családapák, nők és gyermekek ebben a nagy világfelfordulásban... (...)

1915. évi augusztus hó 18-án. Pletenice

Őfelsége születésnapja. Reggel zenés ébresztő. Általában ünnepszámba ment ez a nap, de mi, a tábori bíróság tagjai a felhalmozott sok munka miatt egész nap dolgoztunk.

(...) Az egész falu fel van lobogózva, természetesen fekete-sárga zászlókkal, minden ház ablakán is ilyen zászlócska van. A templomon is ilyen zászlót lenget a szél. Meglepett s majdnem örömujjongásban törtem ki,

mikor a tisztí étkezde épületén megláttam a mi gyönyörű magyar nemzeti színű piros-fehér-zöld zászlónkat. Szép nagy selyem zászló, úgy néz ki a sok fekete-sárga rongy között, mint egy fejedelem, és eszébe juttatja mindenkinek, hogy ilyen a magyar nemzet is. A többi között a legszebb, [a] legnagyobb és [a] legbátrabb. Áldom érte Istenemet, hogy én is magyarnak születtem. (...)

1915. évi szeptember hó 1-én. Torhow és Jaroslowice

Dél előtt 11 óra tájt indultunk innen előre, az orosz határ felé. Az orosz csapatok rengeteg hosszú arcvonalon húzódnak visszafelé. Alig indultunk el – 5-6 kilométert menetelve –, az előbbi napokon lefolyt harcok színhelyére jutottunk. Borzalmas látvány, amint a sok orosz, de még több honvéd halott úgy feküdt a földön, a réten, mint aratáskor a kévék. Már temették őket. Közös sírba, honvédet és orosz, közös sírba, már megférnek. Nem ellenségeskednek, nyugosznak csendesen, sőt még sírt se ástak nekik, hanem a nagy ágyúk lövedékei által feltúrt gödrökbe helyezték és elföldelték. (...)

1915. évi október hó 21-én. Jezierna

Reggel – mielőtt hozzáfogtunk volna munkánkhoz – elmentem a templomba és könyörögtem az Egek Urához, hogy atyai hatalmával hozza el azt a várva várt békét, melyért mindnyájan – azt hiszem, valamennyi nemzet – annyira epekedünk és várunk. (...)

1915. évi november hó 2-án. Kozowa

(...) Az alig 7-8 kilométernyire levő arcvonalon iszonyú ágyúzás volt. Miközben a harcok kimenetelét vártuk, látjuk, hogy egy nagy sereg orosz foglyot kísérnek befelé Kozowára. A kísérőktől megtudtuk, hogy több van, mint ezer. Tehát hadosztályunk közbelépése meghozta a kívánt eredményt, és az orosz gőzhengert újból sikerült megállítani. A foglyok között volt egy 17-18 évesnek látszó kis hadnagy is. Ezt csuromvizesen hozták. Valahol a vízbe eshetett; az időjárás hideg, fagyponton állhatott, úgy meg volt fázva, reszketett egész testében, hogy a foga vacogott belé. Szegény gyermek-hadnagyot megsajnáltam, de nem volt módomban rajta segíteni, a ruhája meg volt fagyva rajta, s csak úgy kopogott, amint tovább kísérték. Lehet, hogy egy tüdőgyulladás csíráját szedte magával ezúttal. Ez a természet is kis hadnagy csak most kerülhetett ki a frontra, és máris a hadifogság keserű kenyerébe esett. Ellenség volt, de én az embert sajnáltam benne. (...)

1915. évi november hó 11-én. Kozowa és Pukow

Reggel 7 órakor indultunk Pukowra. Velünk jött, mint orosz szakértő, Meskó Zoltán törzsorvos úr is. A 43 kilométernyi utat autón tettük meg, s Pukowra megérkezve már vártak reánk. Csakhamar megalakult a rögtönítélő haditörvényszék. Vádlottak heten voltak, éspedig: Steff Mihály, Hunyad megye, Vormága; Popa Miklós, Szeben megye, Nagyandrás; Pesteleán Karácsony, Szilágy megye, Csiszér; Fogauer Péter, Maros-Torda megye, Mezőszabéd; László Fülöp, Szilágy megye, Halmosd; Sika Miklós, Nagy-Küküllő megye, Pálos és Todorástye Spiridon, Háromszék megye, Magyarbodza községi születésű, valamennyien román nemzetiségű egyének. Bűnük öncsonkítás volt, mely minden kétséget kizáró módon beigazolódott. Ugyanis a rajtuk észlelt és őket harcképtelenné tett sebeket a náluk megtalált mérges vegyítékű kenőcsökkel, kígyófü gyökérrel, veátram gyökérrel és ecetsavval ők maguk idézték elő. Minthogy birtokukban megtalálták a sebzést okozó szereket, beismerésben voltak. (...) Mind a hét vádlott agyonlövés általi halálra ítéltetett. Az ítéletet Csanády kegyelmes úr megerősítette, de a végrehajtást csak a két legelől írtakon haj[t]atta végre, míg a többivel szemben kegyelmet gyakorolt. Az ítélet Steff[fen] és Popán a délután folyamán a Puchowra kirendelt ezredek szemelátára – elrettentő példa gyanánt – végrehajtatott.

(...) Elítéltek nagyon meg voltak törve, nem csoda, hiszen valamennyien családapák voltak, (2+4+5+3+1+2+1) gyermek atyja. S abban a percben, mikor a halálos ítélet kimondatott, ezen 18 gyermek árvaságra volt kiszemelve. Jelen esetben a kegyelem 12 gyermeknek adta vissza az apját. Amikor Apáthy százados-hadbíró úr az öt elítéltnék tudomására hozta, hogy ők kegyelmet kaptak, s büntetésüket 5-5 évi, Fogauernek pedig 6 évi börtönre változtatta a kegyelmes úr, sírva fakadtak, de a legnagyobb örömmel vették tudomásul, s valamennyien fogadkoztak, hogy felgyógyulásuk után becsületesen fognak harcolni. Egészen meg voltak törve, ami érthető, hiszen életük és haláluk egy tollvonáson múltott, a halálfélelmet is kiállották, mert csak akkor adták tudokra a megkegyelmezést, amikor két társuk szemük láttára agyonlövetett, és kivégzésre rájuk került volna a sor. (...)

1915. évi december hó 11-én. Kozowa

Mai napon Frigyes főherceg⁴⁶ megszemlélte hadosztályunkat. Erre nekem csak egy szavam van: osztrák. (...)

46 Habsburg–Tescheni Frigyes (Tescheni Frigyes főherceg) (1856–1936), a Habs-

1915. évi december hó 24-én. Kozowa

(...) Az étkezében karácsonyfa állott, mely hivatta volt a mai szent karácsony estejére és a Megváltó születésére emlékeztetni. A karácsonyfát – nagyon szerény eszközök mellett Lőrincz János, magyar tábori csendőr készítette, igen szépen. A magyar csendőr itt is remekelt. A vacsora is nagyon jó volt, sőt még bort is kaptunk hozzá. Kár volt, hogy Páskuj telefonos őrmester lerészegedett és Katona őrmesterrel összeszólalkozva botrányos veszekedésbe kezdett, miáltal nagyon rontotta az ünnepi hangulatot, annyira, hogy nekem – mint a társaságban, rangban és időben is legidősebbnek – kellett közbelépnem, és a hibás és hazárdul viselkedő Páskujt három becsületes csendőrpofon kiutalványozása mellett kidobtam. (...)

1916. évi január hó 10-én. Monasterzyska és Buczacz

Dél előtt 9 órakor indultunk Buczacz felé, ahová délutánra értünk. Utunk az 1914. évi nehéz és szomorú emlékezetű ütközetek színhelye mellett vezetett el, ahol hadosztályunk olyan nagy veszteségeket szenvedett. Láttam a sok tömegsírt, ahol csak szám szerint voltak megjelölve: 2, 5, 15, sőt 50 halott is. Megilletődéssel, lelkünkben megrendülve haladtunk el a hősi halált halt katonáink – egytől egyig mind erdélyi fiúk –, a fiatalságnak színe-java örök nyugvóhelye mellett, ahol a sírhantokon csak egy szám mutatta, hogy hány névtelen hős vére áztatta e lankás mezőket, és hánynak szűnt meg a fiatal szíve dobogni ez idegen és rideg helyeken... Az érző ember [szíve] elszorul, ha erre visszagondol! Hát még az a sok szomorodott anya, akik bérces Erdélyünkben hiába várják haza fiaikat, mert itt – távol hazájuktól – nyugosznak csendesen, csak számokkal jelölt sírokban. (...)

1916. évi március hó 29-én. Ossowce

Haditörvényszék volt. Három ügy tüzetett ki tárgyalásra. (...)

(...) 2. Besenyei János 22. honvéd gyalogezredbeli népfőlkelő, marosárpataki öreg cigány, önkényű eltávozás miatt 2 heti fogságra ítéltetett. Mindkettőnek a végrehajtás a háború végéig elhalasztott.

Ezen utóbbi tárgyalás nagyon mulatságos volt. Eredeti cigányos elszólásaival folyton derűtséget keltett. Úgy mint: „Hogy az Isten áldja meg az urakat és adjon egy könnyű sebet, hogy jussanak el egy szép kórházba!”,

burg-Lotaringiai-házból származó osztrák főherceg, magyar és cseh királyi herceg, császári és királyi tábornagy. Az Osztrák-Magyar Monarchia haderejének főparancsnoka volt 1914 és 1917 között.

„Hej, milyen úri dolgom volt nékem, amikor a dúdülőben voltam!” Ugyanis az öreg cigánynak az üdülőben volt olyan jó dolga, hogy soha se tudja elfelejteni. (...)

1916. évi május hó 1-én. Kozowa

(...) Oh, Magyarok Istene, hozd el azt a várva várt békét, hogy szereteteinket a béke örömei közepette minél előbb viszontláthassuk!

Délután szép napos időben egy nagy sétát tettem a mezőn; gyönyörködtem a tavasz ébredésében. Eközben ott találtam letáborozva a 38. hadosztály nehéztüzérségének egy ütegét 4 ágyúval. Elbeszélgettem itt egy Tuli János nevű tüzérüteg lakatossal. Budapesti fiú, nagyon értelmes ember, aki [a] háború eleje óta van künt a különböző frontokon, és több ezreddel vett részt sok csatákban és ütközet[ek]ben. A földre köpött, és a megvetés ki nem fejezhető szavaival illette a cseheket, akik legtöbbször cserbenhagyták zászlójukat. Párszor alig tudtak elmenekülni az ágyúkkal, mert az oroszok majdnem az ágyúig tudtak eljutni egy lövés ellentállás nélkül. Tudniillik az ágyúk előtti szakaszon cseh ezred volt, és azok, a tiszték és [a] legénység minden ellentállás nélkül megadták magukat, és átpártoltak az oroszokhoz. Piszok népség! Alávaló hitvány nácio! (...)

1916. évi május hó 23-án. Kozowa

(...) 1-ső hiteles békehír.

Végre valahára, a már olyan nagyon várt békéről is hallhatunk valamit, komoly formában.

A szikratáviró jelentése szerint az Egyesült Államok elnökének, Wilsonnak⁴⁷ a washingtoni képviselőház felhatalmazást adott a béketárgyalások közvetítésére vonatkozó intézkedések megtételére, s e célra 200 000 dollárt szavazott meg. Hála legyen az Istennek!

1916. évi május hó 24-én. Kozowa

Újból béke hírek. A magyarországi sajtó is ezen aktuális kérdést – mely az egész világ óhaja – folyton felszínen tartja, emelkedett hangon ír mellette, miből következtetni lehet az egész emberiség békeóhajára, hiszen ha a háború sokáig tart, minden ország tönkremegy. (...)

47 Wilson, Thomas Woodrow Wilson (1856–1924), az Amerikai Egyesült Államok 28. elnöke volt 1913 és 1921 között.

1916. évi május hó 28-án. Kozowa

Ma délután összeült a rögtönítelő haditörvényszék, hogy a többszörös szökéssel terhelt Florea Áron kucsuláti születésű, 23. honvéd gyalogezredbeli népfölkelő cigány felett ítélkezzen. A vád kibővült az ellenséghez való szökési kísérlet büntettségével is. Az emelt vád alapján a bíróság kötél általi halálra ítélte. Előre látható volt.

Minthogy Csanády kegyelmes úr nem élt a megkegyelmezés jogával, azt megerősítette. Az ítélet az ide 15 kilométerre levő Wybudow községben – az ezred legénysége szeme láttára, elrettentő példa gyanánt – lesz végrehajtva. Oda kocsin mentünk ki. Minthogy a hóhér szerepére nem akart vállalkozni senki, a kiszabott halálbüntetés kötél helyett agyonlövésre lett változtatva, és este 8 órakor végrehajtatott. (...) Az előhívott táborig pap ellátta lelki tanácsokkal, majd megcsókoltatta vele a feszületet, letérdepeltette, és a Miatyánk imája elmondása közben érte a négy lövés, mely rögtöni halálát idézte elő. (...)

1916. évi június hó 24-én. Plotycza

A felmentésemre vonatkozó kérvényem pártolva lett, a hadosztály részéről felterjesztve a honvédelmi miniszter úrnak, bárcsak sikerrel járna és hazamehetnék. (...)

1916. évi július hó 29-én. Plotycza

(...) Ez a Lőrincz [János táborig csendőr]őrmester különben nagyon ügyes ember, mindenre felhasználható. Először jó táborig csendőr, aztán fényképész, fenti és következő és még sok más képek készítője, ha kell, szakács, jól tud főzni, de bevásárláshoz is ért, s minthogy a rutén nyelvet is elsajátította – Sibelka Henrik főhadnagy, kémelhárító tiszt úr szerint –, mint felderítő igen jól használható, szóval a legmegbízhatóbb csendőrök egyike.

Mindezen jó tulajdonságai miatt helyénvalónak látom őt könyvemben kiemelni. Bemutatom mindennapi formájában és álruhában, amint kémsemlére indul, mert a csendőrből minden kitelik. (...)

1916. évi augusztus hó 11-én. Plotycza

(...) Közben kaptam az értesítést Kolozsvárról, Weinrich őrmestertől, hogy felváltásom bizonyos, mert a minisz[ter] leiratot intézett Kolozsvárra, hogy egy jegyzőkönyvvezetőnek alkalmas egyént hozzon javaslatba a harctéren levő 38. honvéd gyaloghadosztály táborig bírósága részére. Tehát mégiscsak sikerülni fog hazamenni. (...)

1916. évi augusztus hó 28-án. Urman

(...) Románia hadat üzent a Monarchiának.⁴⁸ Ez a titkos szövetséges, aki aranyért szállította eddig a gabonát nekünk, akárcsak a másik szövetségesünk, az olasz – ellenünk fordult. (...)

1916. évi augusztus hó 29-én. Urman

(...) A romániai hadüzenet miatt nagy a nyugtalanság. A 22-ik ezrednél künt volt Szalay őrmester beszélte, hogy Burza 22. honvéd gyalogezredbeli alezredes úgy nyilatkozott, hogy a romániai hadüzenet folytán nagyon rossz helyzet állott elő, s félős, hogy ezek után Erdélyt és Bosznia és Hercegovinát is elveszítjük. Az én szerény véleményem szerint ez nem lehet egyéb agyrémnél, sajnos, hogy egy törzstiszt illet mer kiejteni a száján. Majd meglátjuk, hogy kettőnk közül kit fog igazolni a jövő. (Megjegyzés 1942. június hó 21-én. A múlt alezredes urat igazolta, aki tévedett, az én voltam, elég sajnos, hogy így történt.⁴⁹)

48 Románia 1916. augusztus 27-én adta át hadüzenetét az Osztrák–Magyar Monarchiának, csapatai már ezt megelőzően megindították támadásukat a Kárpátok gyengén őrzött hágóin.

49 Tulics Kálmánnak ez a megjegyzése egyértelműen igazolja, hogy 1940–41-ben valóban a harctéri, napi feljegyzéseit tisztázta le naplójában, és azokat nem igazította az első világháborút lezáró békek nyomán kialakult új álláshoz.

1916. évi augusztus hó 30-án. Urman

Ma hallottuk a világháború legrosszabb hírét, hogy Brassó, Kézdivásárhely és Petro[z]sény már nem a mienk, a románok elfoglalták. Erre a borzasztó hírre – mely éppen délbe[n] érkezett – mindenkinek elment az étvágya, ott maradt az étel, szomorúan és csüggedten tárgyaltuk a reánk nézve rettenetes eseményt. Este lefeküdtem, de nem tudtam elaludni. (...)

1916. évi szeptember hó 1, 2 és 3-án. Urman

Naponta rosszabbnál rosszabb hírek, a románok egyre-másra foglalják [el] az erdélyi városokat. Mi lesz? Mi lesz?? Helyzetünk kétségbeejtő, s nekünk itt kell őriznünk ezt a ronda országot, amikor a mi drága szép Erdélyünket az ellenség dúlja!

Valamennyien odavagyunk a nagy bánattól, én magam pedig sem enni, sem inni, sem pedig aludni nem tudok a nagy izgalomtól, az örüléshez vagyok közel. Jaj, mi lesz? (...)

1916. évi szeptember hó 5-én. Urman

Ma kaptam hazulról azt a kétségbeejtő hangon megírt levelet, mely az ottani rettenetes állapotokról számol be. Elolvasásakor majdnem sírva fakadtam. Bizony, nem fogott a munka e napon. Kértem főnökömet, engedne el 1-2 napra haza, hogy rendezzem el dolgaimat. Megígérte, mert belátta kérésem alaposágát.

1916. évi szeptember hó 6-án. Urman

Megkaptam a kétnapi szabadságot. Tehát már holnap indulok haza. (...)

1916. évi szeptember hó 9-én. Utazás és Kolozsvár

Reggel ültemben történt alvásomból Csucsá táján felébredtem. Kinézve a vasút[i kocsi] ablakán, elszorult a szívem és könnybe lábadt a szemem a szomorú látványra. Ugyanis beláthatatlan hosszú kocsisor haladt az országúton Nagyvárad felé. Az erdélyi menekültek ezrei, a mi véreink voltak ezek; ki lovas, ki ökrös, ki bivalyos szekeren haladtak hazájukból menekülve az ellenség elől a bizonytalanságba. A szekerek után szarvasmarhákat és aprójószágot hajtottak. A szekereken gyermekek és öregek ültek, és bóbiskoltak kimerülten. Épp az a kép, amint azt Galíciában olyan sokszor láttam. Azokat is nagyon sajnáltam, de véreim hasonló szenvedésének láttára majd megszakadt a szívem. Sírtam a szó szoros értelmében.

A kocsisor 20-30 kilométer vagy még hosszabb lehetett, mert Bánffyhunyadot már rég elhagytuk, és még mindig tartott az elvonulás. Láttam, amint egész csorda marhákat hajtottak, más csoportok az útszélien pihentek. Mennyi vagyon, mennyi egzisztencia mehetett eddig tönkre! S ez mind a mi magyar véreink rovására.

Déli 12 órakor – 5 órás késéssel – értem Kolozsvárra. Az ebéd éppen az asztalon párologott, amikor váratlanul betoppantam. A viszontlátásra sírva borultak reám enyéim. Épp a legjobb időben értem haza, mert nem tudták elhatározni magukat, hogy mit csináljanak, vajon meneküljenek vagy maradjanak? (...)

1916. évi szeptember hó 18-án. Urman

(...) Térileg meglátogattam [az] Urman községben levő orosz hősök temetőjét. Különösen hangzik, amikor mi az ellenségeinkről elismerjük, hogy „hősök”. Szerintem haláluk után nyugodt lelkiismerettel megadhatjuk nekik a hős címet. Megérdemlik. Hiszen a legdrágább kincsükkel, az életükkel fizettek meg érte.

Szegény oroszok! Ők is idegen földben nyugosznak, akárcsak a mi hőseink. Már nem ellenségeskednek egymással, megférnek az édes anyaföldben békésen egymás mellett. Milyen megnyugtató az a tudat, hogy a halál mindent kiegyenlít. Nyugodjanak békében!

Íme, a csendes temető. (...)

1916. évi október hó 3-án. Urman

Haditörvényszék tartatott, melyen 4 ügyet fejeztünk be, éspedig: (...)

4. Egy nem mindennapi ügy került utolsónak tárgyalásra.

Szemjenov Iván orosz fogoly, ki egy, az orosz hadsereg által kibocsátott és az erdélyi románokhoz intézett felhívást hozott át, illetve ezen nyomtatvány birtokában találtatott. Vádlott azzal védekezett, hogy azon náluk közkézen forgó irat véletlenül maradt nála, illetve birtokában, amikor fogságba esett, és egyáltalában nem volt célja azt itt, a románok között terjeszteni, minthogy nem is volt erre vonatkozó semmi bizonyíték, és ezt olyan őszintén és meggyőzően adta elő, hogy a rögtönítélő bíróság elfogadta és felmentette.

Ez a szegény muszka ugyancsak meg volt ijedve, ami nem volt csoda, hisz élete egy hajszálon függött. De lehet, hogy ő erről nem is tudott, hiszen olyan jámbor, buta ember volt az istenadta. Meggyőződhetett különben ez az orosz arról is, ha lett volna hozzá értelme, hogy mi nem törünk senkinek az életére, hanem csak az igazság szem előtt tartásával ítélkezünk még akkor is, ha egy hatalmunkba került és gyanús ellenségünkről van szó.

Elkísértettük vissza a méltó helyére, a fogolytáborba. (...)

1916. évi október hó 9-én. Urman

Reggel aztán jelentkezett dr. Székely őrmester is, mire főnököm úgy határozott, hogy holnapi napon az irodát utódomnak adjam át, és 11-én reggel indulhatok haza.

Végre valahára ezt is megértem! (...)